

BATUM GÖÇMENLERİ

Süleyman ULUDAĞ

Prof. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi Emekli Öğr. Üyesi

Batum'dan göç edenler tamamı olmasa da genel itibariyle Gürcülerden oluşmaktadır. Burada ifade edilen Gürcülerden maksat Artvin ilini de içine alan Acara Bölgesindeki Müslüman Gürcülerdir. Her ne kadar bu halk Türkiye'de *Gürcü* olarak bilinirse de bunlar kendilerini *Çveneburi* (*Çveneburabi*) veya *Acar* (*Acarabi/Adcharebi*) veya *Müslüman Gürcü* şeklinde isimlendirirler. Bu suretle çoğu Ortodoks Hristiyan olan ve Kartveli (Kartvelebi) denilen Gürcülerden kendilerini ayırırlar ve Kartveli olduklarını kabul etmezler. Çünkü Kartveli Hristiyan Gürcü anlamına da gelmektedir.

Acar(alı)lar veya Müslüman Gürcülerin anayurdu Gürcistan'ın güney batısında ve Türkiye sınırında bulunan Batum ve çevresiyle Artvin ilinden ibarettir. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden önce Batum, Trabzon vilayetine bağlı bir Sancak (Liva) idi ve Artvin de bu Sancak'a bağlı bir Kaza idi. 93 Harbinden sonra 3 Haziren 1878 Berlin Antlaşmasıyla Batum-Ardahan ve Kars Sancakları (Elviye-i Selâse) Ruslara bırakılınca söz konusu sancaklarda ve bunlara bağlı olan nahiye ve köylerde ikamet edenlere isterlerse Osmanlı toprağına gidebilecekleri hakkı tanındı ve göç etme süresi üç seneye sınırlandı, ancak daha sonra 8 Şubat 1879 İstanbul Anlaşmasıyla bu süre uzatıldı.

Rus hakimiyetinde ve Rus tebaası olarak kalmak istemeyen Müslüman Acarlardan bir kısmı ata vatanlarını terk ederek anavatan olarak gördükleri Osmanlı Ülkesine göçtüler. Müslüman Acarların bir kısmı ise ata diyarında kalmayı tercih etti. 8 Şubat 1879 İstanbul Anlaşmasına göre göç zorunlu değil, ihtiyari olmakla beraber Rus yönetimi kurduğu baskıyla bölge halkını göçe zorladı. Özellikle Türkiye sınırından başlayıp Batum'un kuzeyindeki Cholakhi Nehrine kadar uzanan Karadeniz sahilindeki verimli, cazip ve güzel yerlerde yaşayan Müslümanları adeta göçe zorladılar. Yukarı ve Aşağı Acara (şimdiki Khula, Shvakhevi ve Kecda) bölgelerinde yaşayan halka fazla dokunmadılar zira buraların toprakları dağlık, kır, bayır ve verimsizdi.

93 Harbinden sonra ata yurtlarını terk edip Osmanlı toprağına göç eden sadece Müslüman Acarlar ve Gürcüler değildi, diğer iki sancak olan Kars ve Ardahan Sancaklarında yaşayan Osmanlı Tebaasının önemli bir kısmı da tercihlerini göçten yana kullanmışlardır.

Birinci Dünya Savaşında bir kere daha Kars, Ardahan, Batum ve Erzurum Rus işgaline uğradı. Ekim 1917 Komünizm ihtilalinden sonra Sovyetler Brest-Litawsk (20 Şubat 1918) anlaşmasıyla Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı'ya bırakıp buradan çekildiler. Bu tarihten sonra Batum ve Acara Osmanlılar, İngilizler ve Gürcüler arasında el değiştirdi. 16 Mart 1921 Moskova Anlaşmasıyla Batum Gürcistan'da Kars, Ardahan ve Artvin Osmanlı'da kaldı. 13 Ekim 1921 Kars Anlaşmasıyla bu durum teyit edildi. Bu anlaşmaya göre a) Acara'ya geniş bir özerklik verilecek b) Türkiye Batum limanlarından serbestçe yararlanacak, c) Türkiye-Gürcistan sınırı şimdiki hali gibi sabit kalacak. Bu anlaşmaya Sovyetler, Gürcisten, Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye imza koymuşlardı.

16 Temmuz 1922’de Acaristan Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti (ASSÖC) kuruldu ve sınırları çizildi. Cumhuriyetin başkenti Batum’du. Ayrıca Cumhuriyetin parlamentosu, hükümeti, başkanı ve bayrağı vardı. 1991 SSCB dağılıncı Gürcistan bu birlikten ayrıldı ve bağımsız bir devlet oldu. ASSÖC ifadesindeki SS çıkarıldı, daha sonra Acaristan kelimesi de kaldırıldı, böylece Acaristan Özerk Cumhuriyeti diye bir özerk devlet kalmadı.

3 Temmuz 1992’de Tiflis’te Süleyman Demirel ile E. Shavardnıdze’nin imzaladıkları anlaşmayla son durum ortaya çıktı. Buna göre Müslüman Gürcülerin ata yurdu ikiye bölündü: Batum ile Kabuleti (Çürüksu), Khelvachari, Yukarı Acara (Khula-Shvakhevi) ve Aşağı Acara (Keda) Gürcistan’da kaldı. Artvin ile Borçka, Şavşat, Livane, Murgul gibi ilçeler Türkiye’de kaldı.

Türkiye’nin Kuzey Doğusu bir Kafkas bölgesidir. Batum’la Artvin Acara’yı oluşturur. Müslüman Acaraların ata yurdundan ayrılıp Andolu’ya ve İstanbul’a gelmeleri, devlet işlerinde ve eğitim-öğretimde görev almaları daha eski tarihlere dayanır. 1829’da Ahıska’yı işgal eden Ruslar bu bölgeden Osmanlı ülkesine olan göçü hızlandırmışlardı. Ahıska Türklerinin ata diyarı Gürcülerin Meskheti dedikleri Ahıska bölgesidir. Bunlar köken olarak Gürcü ve Türk karışımı bir halk olup dil bilmeyen Gürcüler olarak bilinirler.

93 Harbinden sonra Batum, Artvin, Kars, Ardahan ve Iğdır’ın Rusya’ya bırakılması söz konusu göçün kitle göçü haline dönüşmesine yol açmıştır. 93 Harbi Osmanlı-Gürcistan savaşı değil, Osmanlı-Rus savaşıdır. Müslümanlara zulüm ve işkence edenler de Ruslardır. Ruslar aynı şeyi 1964’te Çerkezlere de yaşatmışlardır. Rusların sürgün, zulüm ve katliamla ilgili sabıkaları az değildir. Birinci Dünya Savaşında Ahıska’dan geçen Rus ordusunu Kars, Ardahan, Erzurum ve Erzincan gibi Anadolu’nun Kuzeydoğu Anadolu vilayetlerini işgal etmeleri bu bölgede yeni bir göç dalgasına yol açmıştır.

Bu defa Acara halkını göçe zorlayan Ruslardan çok gayr-i Müslim Gürcülerdir. Bu dönemde bölgede komünizm rejimi kurulması Acara ahalisi için ayrı bir musibet olmuştur. 1930’lu yıllarda başlatılan ve temizlik (tasfiye) harekâtı denilen dönemde çok sayıda Acaralı Hoca, dindar ve bey ya idam edilmiş ya sürülmüş veya Türkiye’ye iltica etmişlerdir. 220 yerleşim yerinde bulunan 120 bin Ahıskalı’nın 1944’te yurtlarından sürülmeleri de bu döneme rastlar.

2022 tarihi itibarıyla Batum’a bağlı beş ilçe bulunmaktadır, köy sayısı dört yüz civarındadır. Acara’nın yüzölçümü 300 bin kilometre karedir. Acara’nın nüfusu 1926’da 72 bin, 1979’da 355 bin, 2010’da 420 bindir. Bu nüfusun 150 bin kadarı Batum’da yaşamaktadır. Acara’dan Ahıska, Guria, Marnauli ve Tiflis gibi yerlere gidip yerleşen epey Acaralı bulunmaktadır.

Yunan tarihçi Herodotos (Ö. MÖ. 425) Rize sahillerinden başlayıp Akdenize kadar olan bölgeden Kolhida (Kolhos) diye bahseder. Bu bölgede Kolhidler hakkında bilgi verir. Söz konusu sahillerde Lazlar, Megreller, Mohtiler, Svanlar, Abhazlar, Jhanlar ve Acaralar gibi halkların eski tarihlerden beri yaşadıkları bilinmektedir. Herodotos’a göre çocuklarını sünnet ettiren ve kıvrıcık saçlı olan Kolhidler buraya Mısır’dan gelmişlerdir. Acaraların da bu halklardan olmaları uzak bir ihtimal değildir. Bununa birlikte Acaraların diğer Kolhidler gibi bölgenin yerli ve kadim halklarından oldukları kendilerine özgü bir fizyonomileri, renkleri, şekilleri, aksanları, ses tonları, davranış biçimleri, ahlakları, karakterleri, örf ve adetleri bulunduğunu, yaşadıkları bölge ve ikliminden ayrıca komşu

halklardan etkilendikleri, bu suretle belirgin bir niteliğe ve toplum yapısına sahip bir kavim oldukları söylenebilir. İslamiyeti kabul etmeleri söz konusu özellikleri daha belirgin olarak ortaya çıkartmıştır. Özetle Acara olarak bilinen Çvenebariler kendilerine özgü bir toplum yapısı, tarihi ve kültürü bulunan bir halktır. Kendilerine özerklik verilmesinin sebebi de budur.

Türkiye’deki Gürcüler

Türkiye’deki Gürcüler geldikleri yer itibariyle iki kısımdır. Birinci kısım 93 Harbinden sonra Ruslara bırakılan Batum ve ilçeleriyle Artvin ve ilçelerinden Osmanlı Devleti’nin çeşitli bölgelerine göç eden Gürcülerdir. Bu göç 1915-1921 yılları arasında da sıkıntılı bir şekilde devam etmiştir. İkinci kısım 93 Harbinden sonra bölgeden ayrılmayan 1921 Kars Anlaşmasına kadar Rus tebaası olarak kalan, bu anlaşmayla Artvin’in Türkiye’de kalması üzerine T.C. vatandaşı Artvin’in yerli halkı olan Gürcülerdir. Bunların bir kısmı Gürcüce konuşur, diğer bir kısmı ise dil bilmeyen Gürcülerdir, ancak karakterleri dil bilenlerle aynıdır.

Gürcülerin Yaşadıkları Bölgeler

Gerek Batum’dan gerekse Artvin’den göç eden Gürcülerin büyük kısmı Karadeniz ve Marmara bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bununla beraber İç Anadolu ve Ege Bölgelerinde yaşayan Gürcüler de mevcuttur. Onların çoğunlukla Marmara ve Karadeniz bölgelerini tercih etmelerinin sebebi bu iki bölgenin iklim itibariyle Acaristan’a (Batum ve Artvin) benzemesidir.

Gürcülerin Yaşadıkları Vilayetler: Giresun (Ünye, Fatsa, Perşembe, Bolama), Samsun (Terme, Çarşamba, Ladik, Terme, Bafra), Tokak (Niksar, Erbaa), Amasya (Merzifon, Gümüşhacıköy, Taşova, Beldâğı, Çatalçam, Akyazı), Sinop (Karasu), Bartın, Düzce, İstanbul (Şile, Umraniye), Kocaeli (Karamürsel, Gölcük, Kandıra, Gebze, Hendek, Karasu, Kaynarca), Yalova, Sakarya (Adapazarı), Bursa (İnegöl, Gemlik, İznik, Orhangazi, Orhaneli, Karacabey), Balıkesir (Gönen, Bandırma, Armutlu), Çanakkale (Biga).

Bahsedilen illerden başka Ankara, Konya, İzmir, Kütahya, Afyonkarahisar, Aydın, Eskişehir, Kayseri, Niğde, Yozgat ve Erzurum gibi illerde de Gürcü nüfusa rastlanır.

Türkiye’de Gürcü nüfusun sayısı hakkında bir rakam vermek zordur. Zira 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından önce ve sonra Osmanlı toprağına göç eden Gürcülerden başka Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında çok sayıda Gürcü Acaristan’dan Türkiye’ye göç etmişlerdir. Bunlar dikkate alındığında 85 milyon olan Türkiye nüfusunun içinde 2 milyondan fazla Gürcünün mevcut olduğu söylenebilir. İstanbul ve Ankara istisna edilirse Gürcü nüfusun en yoğun yaşadığı iller Bursa, Adapazarı ve İzmit’tir.

Son yetmiş senede gerçekleşen kırsal kesimden kentlere göç diğer etnik gruplar gibi Gürcüleri de derinden etkilemiştir. Daha evvel Gürcülerin yüzde doksamı köylerde yaşarken bu oran yüzde yirmiye kadar düşmüştür. Köyden kente göç Gürcülerin örf, anane ve adetlerini korumalarını zorlaştırmış, dil bilenlerin sayıları da gittikçe azalmıştır.

Gürcülerin Hayat ve Geçim Tarzı

Acara-yı Ulyâ ve Acara-yı Sülâ denilen yukarı ve aşağı Acara’nın düz arazisi oldukça azdır. Arazi genel olarak dağlık, ormanlık ve engebeleridir. Bir kısmının hayatı yazın

yaylalarda geçer; rençberlik, çiftçilik ve hayvan besiciliği ile geçinirler; buldukları tarıma elverişli topraklarda daha ziyade mısır, fasulye, patates, kabak, lahana, karalahana, kapuska; sahillere yakın yerlerde fındık, üzüm, kestane, narenciye, çay ayrıca çeşitli sebze ve meyveler yetiştirirler. Bölgede keşki dedikleri kişkiş ve mısır ekmeği (chadi) önemlidir.

Acar halkı Batum ve Artvin'deki geçim ve yaşama tarzlarını göç ettikleri yerlere taşımışlar ve uzun süre bunu devam ettirmişlerdir. Onlar çalışkan bir halk olup adete ekmeklerini taştan çıkarırlar; ellerinden iş gelir, becerikli ve ustadırlar. Her Gürcü köyünde bir cami bulunur, okumaya ve bilgi edinmeye meraklıdırlar. İçlerinden epey molla, hoca, imam, hatip, hafız ve alim çıkmıştır. Kullandıkları yazı Osmanlı alfabesidir. Anadolu'ya göç eden Gürcülerin ilk yaptıkları işlerden biri köylerine cami yapmak olmuştur. Gürcülerin çoğu, yüzünden Kur'an okumayı bilir; ilmihal bilgileri de yeteri kadar bulunur. Camilerinin cemaati iyidir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde İslam'la müşerref olduklarından Hanefî-Matürîdî mezhebine bağlıdırlar ve dindar bir halk olarak bilinirler.

Osmanlı tebaası Gürcülerinden siyasette, idarecilikte, sanatta, ticarette, eğitim ve öğretimde tanınan pek çok devlet, ilim ve fikir adamı yanında sanatkarlar yetişmiştir. Siyasette vezirliğe ve sadrazamlığa kadar yükselen ve hizmet veren şahsiyetler bulunmaktadır. Murat Kasap'ın Osmanlı Gürcüleri (İstanbul 2010) isimli eserinde bu konularda geniş ve detaylı bilgiler vardır. Bugün de bahsedilen alanlarda faal olarak önemli hizmetler ifa etmektedirler.

Türkiye'de Gürcü köylerinin çoğunda yardımlaşma ve dayanışma dernekleri kurulmuştur. Bu dernekler hem cami cemaatinin ihtiyaçlarını karşılamaya hem de köyde kalan hemşerileri ile şehirlere göç eden köylüler arasında ilişki ve bağ kurmaya çalışırlar. Ayrıca Bursa'da olduğu gibi Batum ve Havalisi Muhacirleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği gibi dernekler de kurulmaktadır. Yedi dernekten oluşan bir federasyon da bulunmaktadır. Yedi derneğin beşi Bursa ve ilçelerinde, biri Kocaeli'nde, biri de Balıkesir'dedir.¹

¹ Batum muhacirleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Murat Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları 2010; Murat Kasap, *Osmanlı Arşiv Kaynaklarında 93 Harbi Batum Muhacirleri*, İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları 2018.